

ŽIVOTNÉ PODMIENKY ŽIEN PRACUJÚCICH V POĽNOHOSPODÁRSTVE

S. Buchta

BUCHTA, S. (Výskumný ústav ekonomiky poľnohospodárstva a potravinárstva): *Životné podmienky žien pracujúcich v poľnohospodárstve*. Sociol. Zeměd., 26, 1990 (1) : 23–31.

Podľa výsledkov empirického prieskumu z druhej polovice roku 1989 boli ženy pracujúce v poľnohospodárstve nespokojené so sociálnou infraštruktúrou vidieka, ale napriek tomu ich viazanosť k bydlisku bola relatívne vysoká. Takmer každá žena v poľnohospodárstve bola zapojená do určitej formy domáceho hospodárstva. Pracovné zaťaženie v domácnosti a rodine bolo u týchto žien veľmi vysoké a po vyčerpávajúcej celodennej práci ženy jednoznačne preferovali pasívne formy trávenia voľného času. Domácnosti týchto žien boli účelovo vybavené predmetami, ktoré im uľahčovali prácu, a materiálna vybavenosť domácností determinovala rozsah a charakter domáceho hospodárstva.

životné podmienky; domáce hospodárstvo; občianska vybavenosť; aktivity pre voľný čas; materiálna vybavenosť domácnosti; životný spôsob

V druhej polovici roku 1989 realizoval Výskumný ústav ekonomiky poľnohospodárstva a potravinárstva rozsiahly prieskum žien pracujúcich v poľnohospodárskej prvovýrobe, ktorý sa zaoberal niektorými aspektami ich práce a života. Výberový súbor tvorilo 1146 respondentiek zastúpených vo všetkých okresoch SSR. Vzhľadom k dostatočnej miere zovšeobecnenia a vystihnúť určitých pravidielností a zákonitostí v individuálnych, subjektívnych prejavoch skúmaných javov sme zvolili oblastný kvótny výber. Ako kvóty boli stanovené kategórie pracovníčiek (THP, robotnícke povolania) a vek. Rozpis uvedených kvót bol realizovaný podľa okresov. Anketárky náhodne vybrali podľa jednotlivých kvót v príslušnom okrese poľnohospodárske podniky, v ktorých boli dotazníky vyplnené. Týmto spôsobom sme sa snažili zachovať určité štrukturálne proporcie základného súboru v uvedených znakoch a dosiahnuť tak maximálne možnej miery reprezentácie. Výskum sa realizoval len v poľnohospodárskej prvovýrobe, 84,6 % opýtaných žien pracovalo v JRD a 15,4 % v štátnom sektore.

Občianska vybavenosť v bydlisku

Dôležitým aspektom životných podmienok je rozsah a kvalita občianskej vybavenosti konkrétnej sídelnej jednotky. Tento faktor je v súčasnej dobe predmetom kritiky najmä na vidieku. Spokojnosť so službami v obci sa u respondentiek rozložila tak, že spokojné ženy mierne prevyšovali nespokojné. Tento postoj bol štatisticky signifikantne diferencovaný vekom, rodinným stavom a veľkosťou obce. Najvyššia nespokojnosť sa prejavovala u žien v strednom a mladšom veku, u vydatých žien a u tých respondentiek, ktoré bývali v najmenších obciach.

Potrebu zlepšenia infraštruktúry svojich obcí videli ženy predovšetkým v zlepšení zásobovania a sortimentu potravín (túto odpoveď uviedli takmer všetky respondent-

I. Potreba zlepšenia životných podmienok v obci trvalého bydliska — The need of improving the living conditions in the parish of permanent residence

Potreba zlepšenia životných podmienok v obci bydliska	%	Poradie
Zlepšiť zásobovanie a sortiment potravín	80,6	1
Vybudovať kanalizáciu, vodovod, plyn	55,6	2
Zlepšiť životné prostredie v obci	49,3	3
Zlepšiť organizáciu zdravotníckych služieb	27,4	4
Upraviť predajnú dobu v obchodoch	23,9	5
Zlepšiť prácu národného (občianskeho) výboru	23,5	6
Zlepšiť dopravné spojenie ČSAD	21,4	7
Zlepšiť situáciu v predškolských zariadeniach	9,4	8
Zlepšiť situáciu v základnom školstve	9,1	9

ky — 80,6 %), vo vybudovaní kanalizácie, vodovodu, plynovodu, t.j. zlepšenie technickej infraštruktúry (—55,6 %) a v celkovom zlepšení životného prostredia v obci (49,3 %). Vyčerpávajúci pohľad podáva tab. I. Z nej vidno, že takmer každá respondentka považovala za nutné zlepšiť zásobovanie a sortiment potravín a každá druhá zlepšenie technickej infraštruktúry a životného prostredia v obci. Tieto dva dôvody spolu tesne súvisia, pretože technická infraštruktúra výrazne ovplyvňuje kvalitu životného prostredia. Ukazuje sa, že v povedomí žien je ekologický faktor už značne zafixovaný, verejne poukazujú na jeho dôležitosť a účinnú prevenciu.

Napriek týmto nedostatkom v technickej a sociálnej infraštruktúre len 14,6 % respondentiek by odišlo bývať a pracovať do mesta (v prípade, že by mali možnosť získať v meste byt). Ukazuje sa, že i keď životné podmienky poľnohospodárskych žien nie sú príliš dokonalé, viazanosť k ich súčasnému bydlisku je relatívne vysoká (67,8 % žien by bývať a pracovať do mesta neodišlo).

Ženy mladšieho (do 30 rokov) a stredného veku (31 až 50 rokov) prejavovali výrazné sklony k odchodu do mesta, staršie ženy prejavili naopak najvyššiu nechúť k tomuto odchodu (napríklad 79,9 % žien vo veku 50—57 rokov nechcelo odísť do mesta). Najvyššie sklony k odchodu do mesta prejavovali slobodné ženy a ženy s najvyšším vzdelaním, naopak ženy vydaté, vdovy a ženy nevyučené mali opačné tendencie. Napríklad 81 % žien nevyučených, len so základným vzdelaním, by pracovať a bývať do mesta neodišlo, naopak u žien s vysokoškolským vzdelaním sa preukázalo, že až 41,3 % z nich už v meste býva a 26,1 % by do mesta chcelo odísť. Vysokoškolsky vzdelané pracovníčky boli so životnými podmienkami na vidieku najviac nespokojné.

Je samozrejmé, že tento postoj bol diferencovaný podľa spokojnosti so službami v trvalom bydlisku. Ženy nespokojné s týmito službami prejavovali väčšiu snahu pracovať i bývať v meste ako ženy spokojné s týmito službami. Vyššia kvalita služieb sa prejavila vo výrazne vyššej spokojnosti u žien bývajúcich v meste (63,3 % žien z nich bolo so službami spokojných).

Ukázalo sa, že domáce hospodárstvo je faktorom, ktorý nepodporuje sklony k odchodu do mesta. Viac ako polovica žien (55,8 %), ktorá uviedla, že by do mesta neodišla, venovala v priemere denne najviac času (tri a viac hodín) domácomu hospodárstvu. Na postoj k odchodu do mesta má vplyv i pomoc rodinných príslušníkov s každodennými prácami v domácnosti. Najvyššie sklony k odchodu do mesta sa prejavili u tých žien, ktorým v domácnosti nikto nepomáhal, všetky práce robili samy, na druhej strane z žien, ktoré neprejavili záujem o tento odchod, bolo najviac tých respondentiek, ktorým v do-

Typ domáceho hospodárstva	Áno	Nie
Fóliovník, skleník	23,3	76,7
Vinohrad	11,9	88,1
Záhrada, záhumienok	81,9	18,1
Drobné hospodárske zvieratá	66,5	33,5
Stredné hospodárske zvieratá (ošípané, ovce, kozy a pod.)	50,3	49,7
Veľké hospodárske zvieratá (kravy, býci na výkrm, kone a iné)	6,0	94,0
Iné zvieratá (chov kožušinových zvierat atď.)	0,4	99,6
Iné	1,3	98,7

mácnosti pravidelne pomáhali všetci členovia rodiny. Uvedený názor silne ovplyvnila i bytová situácia žien (najmä ich negatívne rozhodnutie). Respondentky, ktoré odmietli odchod do mesta, bývali v drvivej väčšine (86,1 %) v rodinnom dome. Ženy, ktoré zastávali opačný názor, najčastejšie bývali vo vidieckych viacbytových domoch.

DOMÁCE HOSPODÁRSTVO

Charakteristickým rysom žien pracujúcich v poľnohospodárstve a vôbec vidieckeho obyvateľstva je relatívne vysoký podiel napojenia do rôznych foriem domáceho hospodárstva. Z tab. II vidieť, že najvyššie zapojenie poľnohospodárskych žien do tohto typu hospodárstva sa prejavilo prácou v záhrade, na záhumienku (až 81,9 %), chovom drobných (66,5 %) a stredných hospodárskych zvierat (50,3 %), fóliovníkom, skleníkom (23,3 %) atď. Len 9,7 % respondentiek nebolo zapojených do žiadnej formy domáceho hospodárstva. Boli to väčšinou mladé, slobodné ženy, ktoré žili v spoločnej domácnosti so svojimi rodičmi. Môžeme teda konštatovať, že takmer každá žena pracujúca v poľnohospodárstve bola zapojená do určitej formy domáceho hospodárstva.

Ukázalo sa, že najväčšie zapojenie do činnosti spojenej s domácim hospodárstvom sa prejavilo skôr u najstarších pracovníčiek, mladšie ženy nemali takú intenzitu zapojenia do naznačených foriem domáceho hospodárstva.

Vo fóliovníku, resp. skleníku najviac pracovali ženy s vysokoškolským a stredoškolským vzdelaním. Ženy so základným vzdelaním sa najviac angažovali v prácach na záhrade, záhumienku, chovali drobné (76,8 %) a stredné (60,9 %) hospodárske zvieratá. Naopak ženy s vysokoškolským vzdelaním sa do chovu hospodárskych zvierat zapojovali veľmi málo. Ženy s nepoľnohospodárskou kvalifikáciou sa najviac v mimopracovnej dobe zaoberali prácou v záhrade, resp. na záhumienku. V podstate môžeme konštatovať, že ženy so základným vzdelaním sa najviac v svojom mimopracovnom čase zaoberali prácami v záhrade, resp. na záhumienku, a chovom hospodárskych zvierat. V týchto aktivitách zrejme kompenzovali svoje relatívne nižšie pracovné zárobky, ale i nerealizované pracovné aspirácie.

S rastom mzdy sa zvyšoval i počet respondentiek, ktoré pracovali v svojom mimopracovnom čase vo fóliovníku, resp. skleníku. Túto formu osobného hospodárstva najviac využívali ženy s najvyššími mzdami.

Vyššie zapojenie žien do domáceho hospodárstva sa prejavilo u žien, u ktorých sa nevyužívala kvalifikácia, resp. u žien, ktoré nemali žiadnu kvalifikáciu. Z nekvalifikovaných žien malo 85 % záhradu, 76,8 % drobné a 60,9 % stredné hospodárske zvieratá.

Ukázalo sa, že vyššie zapojenie týchto žien do domáceho hospodárstva je logickou konzekvenciou ich nedostatočných kvalifikačných dispozícií.

Domáce hospodárstvo sa u žien pracujúcich v poľnohospodárskej prvovýrobe stáva určitým stabilizačným faktorom. U žien, ktoré udávali, že vlastnili, resp. pracovali na domácom hospodárstve, sa najviac prejavovala tendencia pracovať v podniku trvale. Napríklad zo žien, ktoré chceli v podniku zostať trvale, malo 86,3 % záhradu, 72,2 % chovalo drobné, 55,5 % stredné hospodárske zvieratá atď. S rastom fluktuálnych tendencií sa výrazne zvyšovala absencia domáceho hospodárstva. Napríklad u žien, ktoré chceli z podniku za každú cenu odísť, nemalo 100 % fóliovník (skleník), 94,1 % vinohrad, 76,5 % drobné, 52,9 % stredné hospodárske zvieratá, 35,3 % záhradu a podobne. To ukazuje, že domáce hospodárstvo štatisticky významne pôsobí na stabilitu pracovného pomeru žien v poľnohospodárstve.

Domáce hospodárstvo pôsobí i na profesionálne aspirácie žien. Ženy, ktoré zásadne odmietli prechod na náročnejšiu a zodpovednejšiu prácu, mali najvyššiu intenzitu pracovnej činnosti na domácom hospodárstve. Napr. zo žien s negatívnym vzťahom k profesionálnym aspiráciám malo 84,2 % záhradu, 71,3 % drobné a 53,6 % stredné hospodárske zvieratá. Ženy s vysokým podielom práce na domácom hospodárstve nemali záujem o profesionálny vzostup. Nerealizované profesionálne aspirácie sa u nich prenášali do iných oblastí, resp. zaujmových sfér. Naopak ženy s profesionálnymi ambíciami neboli v takej miere zatažované prácami na domácom hospodárstve.

Rozsah a veľkosť domáceho hospodárstva ovplyvňovali i motívy vstupu žien do súčasného zamestnania. Napríklad ženy, ktoré uvádzali, že vlastnia fóliovník (skleník) a vinohrad, najčastejšie uvádzali, že si zvolili svoje súčasne zamestnanie preto, že si hľadali menej namáhavú, ľahšiu prácu. To môže znamenať, že uprednostňovali prácu na domácom hospodárstve, ktorá bola značne fyzicky namáhavá, pred svojim hlavným zamestnaním, v ktorom odmietali fyzicky náročnú prácu. Ženy, ktoré mali záhradu, resp. záhumienok, alebo chovali drobné a stredné hospodárske zvieratá, najčastejšie uvádzali, že vstúpili do svojho súčasného zamestnania preto, že chceli mať viac času na deti, rodinu a na prácu v domácom hospodárstve.

Časovo najnáročnejšou formou domáceho hospodárstva je práca na záhrade, resp. záhumienku, a chov drobných a stredných hospodárskych zvierat. Vo väčšine prípadov ale išlo o kombináciu týchto rôznych druhov domáceho hospodárstva, pretože pracovníčky, ktoré mali záhradu, resp. záhumienok, väčšinou chovali i hospodárske zvieratá. To potvrdila i tá skutočnosť, že zo žien, ktoré venovali domácej hospodárstvu najviac času (t.j. viac ako tri hodiny denne), malo 89,5 % záhradu, záhumienok, 83,5 % drobné, 65,5 % stredné hospodárske zvieratá, 30,5 % fóliovník, skleník atď. Pritom sa nedá povedať, že by tieto práce robili na úkor domácnosti. Tak napríklad zo žien, ktoré venovali najviac času prácam v domácnosti, malo taktiež 82,6 % záhradu, 67,8 % drobné, 52,2 % stredné hospodárske zvieratá atď. To ukazuje, že tieto ženy venovali značný čas nielen domácej hospodárstvu, ale i prácam v domácnosti.

Necelá polovica respondentiek (cca 45 %), ktorá má určitý typ domáceho hospodárstva, nemala deti, resp. už boli dospelé. U žien s neplnoletými deťmi sa ukázalo, že respondentky, ktoré uviedli, že nemali žiadne domáce hospodárstvo, venovali výchove svojich detí viac času ako ženy, ktoré domáce hospodárstvo vlastnili. Tieto rozdiely boli najviac polarizované u najrozšírenejších druhov domáceho hospodárstva (t.j. záhrada a chov drobných a stredných hospodárskych zvierat). V týchto prípadoch čas venovaný domácej hospodárstvu išiel na úkor výchovy detí.

Rozsah domáceho hospodárstva ovplyvňoval i vybavenosť domácnosti predmetmi dlhodobej spotreby. Čím väčší rozsah domáceho hospodárstva, tým lepšia vybavenosť domácnosti. Ukázalo sa, že najväčšia intenzita tohto vplyvu sa prejavila pri vlastníctve skleníka, fóliovníka. Zo žien, ktoré uviedli, že majú skleník, resp. fóliovník, 74,2 % vlast-

nilo mrazničku, 59,2 % osobný automobil, 53,6 % farebný televízor, 52,4 % automatickú práčku atď. Práca na tomto type osobného hospodárstva sa orientovala predovšetkým na predaj vypestovaných produktov, ktoré sa následne zhodnocovali do vybavenosti domácnosti predmetami dlhodobej spotreby. Na druhej strane domáce hospodárstvo typu záhrady a chovu drobných a stredných hospodárskych zvierat bolo orientované predovšetkým na potravinové samozásobovanie domácnosti, finančný efekt z predaja bol väčšinou zanedbateľný. Preto i ženy, ktoré uvádzali, že mali tieto druhy domáceho hospodárstva, nemali takú vybavenosť domácnosti ako tie ženy, ktoré boli orientované na fóliovník, vinohrad a na chov veľkých hospodárskych zvierat.

Všeobecne môžeme konštatovať, že typy domáceho hospodárstva ako fóliovník, skleník, vinohrad a chov veľkých hospodárskych zvierat boli orientované na odpredaj týchto produktov a prejavovalo sa to i vo vybavenosti domácnosti. Na druhej strane záhrada a chov drobných a stredných hospodárskych zvierat bol orientovaný skôr na efekty samozásobiteľské a finančný príjem z odpredaja zvyšných produktov bol väčšinou relatívne malý. Ovšem vidiecka domácnosť s domácim hospodárstvom je veľmi kombinovaná a rôznorodá, takže v praxi existujú rôzne typy týchto kombinácií.

Z perspektívy využitia vlastných úspor sa ukázalo, že okrem nevyjasnenej perspektívy, ktorá u týchto žien prevláda, sa respondentky orientovali predovšetkým na svoje deti, na riešenie svojej bytovej situácie a na nákup dlhodobých spotrebných predmetov.

Rozsah domáceho hospodárstva bol výrazne determinovaný bytovou situáciou a veľkosťou obce trvalého bydliska žien. Takmer všetky ženy, ktoré bývali v rodinných domoch, mali najvyšší rozsah domáceho hospodárstva. Ženy, ktoré bývali vo viac bytových domoch, najčastejšie vlastnili záhradu. (Takmer dve tretiny z nich — 62,4 % — uviedlo, že mali záhradu.) To znamená, že tento typ domáceho hospodárstva je rozšírený i u obyvateľov nájomných viacbytových domov vo väčších sídelných jednotkách (v sídlach nad 5000 obyvateľov malo viac ako dve tretiny — 69,2 % žien — záhradu. Domáce hospodárstvo bolo najviac rozšírené v obciach do 2000 obyvateľov, s ďalším rastom obce trvalého bydliska sa rozsah domáceho hospodárstva znižoval.

PRACOVNÉ ZAŤAŽENIE V DOMÁCNOSTI A RODINE

Viac ako dve tretiny respondentiek (70,1 %) venovalo práci v domácnosti tri a viac hodín denne. Čas venovaný domácnosti bol teda u žien zamestnaných v poľnohospodárstve značný. Je samozrejmé, že na najnižších stupňoch uvedenej škály (t.j. jedna hodina a menej) boli prevažne zastúpené slobodné ženy, ktoré v domácnosti len vypomáhali. Najvyšší objem prác v domácnosti sa prejavil u vydatých žien (76,3 % venovalo práci v domácnosti tri a viac hodín). Podobne najväčší objem času strávený prácou v domácnosti sa objavil u stredných vekových kategórií žien (77,4 % žien vo veku 30—39 rokov a 73,0 % žien vo veku 40—49 rokov venovalo práci v domácnosti tri a viac hodín). S rastom veku sa znižoval čas venovaný prácam v domácnosti. Rovnako najviac času v domácnosti strávili ženy nevyučené, a naopak relatívne najmenej času venovali práci v domácnosti ženy s vysokoškolským vzdelaním (tento fakt bol spôsobený relatívne vysokým podielom slobodných žien a tých, ktoré bývali v meste). Pracovné zaťaženie v domácnosti ovplyvnil i počet detí respondentiek.

Je zaujímavé, že u žien, ktoré venovali najviac času práci v domácnosti, bolo najviac tých, ktoré opäť strávili najvyšší objem času na domácom hospodárstve. Zo žien, ktoré vykazovali najvyšší objem času na domácom hospodárstve (viac ako tri hodiny denne), bolo až 81,4 % tých, ktoré uviedli, že denne tri a viac hodín venovali prácam v domácnosti. Ide o typ ženy, ktorá všetok svoj mimopracovný čas venuje prácam v domácnosti a domácomu hospodárstvu. Zrejme tu ide o typy domácnosti, kde silne pôsobí stimul do-

datočného finančného príjmu z domáceho hospodárstva a ženy tu kompenzujú „relatívny nedostatok finančných prostriedkov“ zvýšeným pracovným úsilím v tejto oblasti.

O tom, že ženy v poľnohospodárstve sú prácami v domácnosti veľmi zaneprázdnené, svedčila i tá skutočnosť, že zo žien, ktoré v domácnosti pracovali najviac hodín, boli najpočetnejšie tie ženy, ktoré prevažne všetky práce robili samy. Táto skutočnosť vypovedá o mimoriadne vysokej časovej náročnosti prác v domácnosti a nedostatočnej pomoci ostatných členov rodiny. Pritom bol patrný trend, že s ubúdajúcim časovým fondom práce v domácnosti sa mierne zvyšovala i pomoc členov rodiny. Ovšem jednoznačne sa ukázalo, že práve u skupín žien s najvyšším časovým objemom prác v domácnosti je pomoc členov rodiny pri týchto prácach nedostatočná. Táto skutočnosť môže byť spôsobená napr. nielen starostlivosťou žien o neplnoleté deti, ktoré nemôžu v domácnosti vypomáhať, ale i tým, že manžel, resp. ostatní členovia domácnosti boli väčšinou časovo zaneprázdnení prácami na domácom hospodárstve, stavbou rodinného domku, hlavným zamestnaním atď.

O neúmerne vysokom časovom zatažení žien s neplnoletými deťmi svedčilo i to, že zo žien, ktoré vykazovali najvyššiu časovú náročnosť prác v domácnosti (t.j. viac ako tri hodiny denne) bolo až 73,2 % tých žien, ktoré súčasne denne venovali výchove svojich detí dve a viac hodín. To znamená, že takmer tri štvrtiny týchto žien v priemere denne venovali prácam v domácnosti a výchove detí päť a viac hodín. Keď k tomuto časovému fondu (po odpracovaní riadnej 8,5hodinovej pracovnej doby) pripočítame i čas strávený na domácom hospodárstve, získame prehľad o „druhej smene“ týchto žien.

Pri detailnej analýze sa ukázalo, že nadpolovičná väčšina žien pracujúcich v poľnohospodárstve (51,3 %) s neplnoletými deťmi venovala prácam v domácnosti a výchove svojich detí päť a viac hodín denne. To samo o sebe svedčí o štruktúre mimopracovného času (neuvažujeme tu o čase strávenom na domácom hospodárstve) žien pracujúcich v poľnohospodárskej prvovýrobe. Tieto údaje sú dostatočným dôkazom mimoriadneho fyzického a psychického vypätia tejto skupiny pracujúcich žien, ktoré by mali byť varujúcim mementom zastavenia, resp. útlu tohto nezdravého, priamo sebazničujúceho trendu.

To, že práca v domácnosti bez pomoci rodinných príslušníkov bola na úkor času spojeného s výchovou detí, bolo dokumentované tým, že ženy s nedospelými deťmi, ktoré v domácnosti prevažne všetko robili samy, najviac udávali, že výchove svojich detí venovali v priemere len asi jednu hodinu denne. Naopak u žien, ktorým v domácnosti pomáhal manžel, resp. ostatní členovia rodiny, sa prejavil najvyšší objem času venovaný výchove detí (napr. zo žien, ktorým v domácnosti pomáhal manžel, až 70,1 % venovalo výchove detí dve a viac hodín denne). Celkove sa preukázalo, že ženy, ktoré venovali najviac času výchove detí, mali výraznú pomoc pri domácich prácach v manželovi, resp. v ostatných členoch rodiny.

U určitej časti žien pracujúcich v poľnohospodárstve sa objavila značná pracovná a časová preexponovanosť, ktorá sa nie vždy zhoduje so zásadami zdravého spôsobu života a obnovy fyzických a psychických síl pracujúcich žien. To, že sa objavilo u žien s neplnoletými deťmi 51,3 % žien, ktoré venovali prácam v domácnosti a výchove svojich detí viac ako päť hodín, a 27,1 % žien, ktoré venovali prácam na domácom hospodárstve a výchove detí tiež viac ako päť hodín, svedčí o eminentnej pracovnej a časovej zataženosti tejto sociálnej skupiny.

VOĽNÝ ČAS A SPOLOČENSKÁ AKTIVITA ŽIEN

Ženy preferovali vyslovene pasívne formy trávenia zvyšku voľného času. Ide skôr o určitý odpočinok po vyčerpávajúcej celodennej práci. Je do istej miery pochopiteľné, že angažovanosť v niektorej spoločenskej organizácii u nich bola veľmi malá. Pritom reali-

zácia žien napr. v záujmovej umeleckej činnosti bola obmedzovaná predovšetkým len na ženy, ktoré bývali vo väčších sídelných jednotkách (76,5 % respondentiek, ktoré sa angažovali v záujmovej umeleckej činnosti, bývalo v obciach nad 2001 obyvateľov). Podobne je to u žien, ktoré navštevovali kiná, divadlá — väčšina z nich bývala vo väčších sídelných jednotkách, v ktorých sú pre uspokojenie týchto aktivít vytvorené vhodnejšie podmienky ako v malých vidieckych obciach.

Naznačený predpoklad únavy, ktorý sa prejavuje v pasívnych formách trávenia voľného času, sa potvrdil i v tom, že na otázku prečo nemôžu tráviť voľný čas podľa svojich predstáv, tak ako by si to samy želali, viac ako polovica (50,5 %) opýtaných žien odpovedalo, že sú po splnení všetkých povinností unavené a že nemajú už záujem o ďalšie činnosti. Tento pocit únavy a nezájmu o ďalšie činnosti sa najintenzívnejšie prejavuje v strednej vekovej kategórii 30—39 rokov. V tomto veku sú ženy najviac zafixované starostlivosťou o deti a domácnosť, domáce hospodárstvo atď. a pocit únavy sa u nich zrejme silne prejavuje.

Ženy nevyučené, so základným vzdelaním, najviac udávali, že v trávení voľného času podľa ich predstáv im najviac bráni práca na domacom hospodárstve (až 57,1 % žien so základným vzdelaním udávalo tento dôvod). V tomto postoji sa zrejme odráža snaha získať dodatočné finančné prostriedky z domáceho hospodárstva a kompenzovať tak i svoj určitý handicap, vyplývajúci z nedostatočnej kvalifikácie a pravdepodobne i z relatívne nízkej mzdy v zamestnaní. Tieto ženy sú pod určitým sociálno-psychologickým tlakom, ktorý ich núti do ďalšej pracovnej smeny na domacom hospodárstve. Touto činnosťou dokazujú nielen sebe, vlastnej rodine, ale i širšej pospolitosti, že nedostatok vzdelania kompenzujú uvedenou činnosťou, ktorou v niektorých prípadoch naopak získavajú určitú spoločenskú prestíž a zvyšujú tak i svoj sociálny status.

MATERIÁLNA VYBAVENOSŤ DOMÁCNOSTI

Takmer dve tretiny respondentiek vlastnilo mrazničku, polovica osobný automobil a farebný televízor (tzn., že každá druhá žena mala v domácnosti osobný automobil a farebný televízor), 41,3 % opýtaných žien malo domácnosť vybavenú automatickou práčkou a 26,7 % kuchynským robotom. Ostatné, dá sa povedať „luxusné“ spotrebné predmety boli zastúpené veľmi málo. Domácnosť ženy, ktorá pracuje v poľnohospodárstve, je pragmaticky, čisto účelovo zameraná na vlastníctvo viac menej praktických vecí, ktoré uľahčujú bežnú prácu v domácnosti (automatická práčka, mraznička, robot).

Osobný automobil väčšinou nie je využívaný na rekreačno-turistické účely, ale stáva sa nutnou súčasťou domácnosti. Prevažne slúži k uspokojovaniu každodenných životných potrieb (zabezpečovanie nákupu potravín, odvoz detí do predškolských zariadení, resp. škôl, odvoz naturálnych produktov z domáceho hospodárstva na trh, resp. štátny výkup, suplovanie nedostatočnej siete ČSAD atď.). Na rozdiel od mestskej populácie má osobný automobil na vidieku výrazne odlišnú funkciu.

Z uvedenej najpočetnejšej skupiny technických predmetov do určitej miery vybočuje farebný televízor, ktorý sa ale stáva skutočným masovým médiom. Požiadavky na farebný televízny príjem i na vidieku sa prudko zvýšili a tento rýchly „boom“ sa nedarí stále uspokojivo riešiť. Pasívna percepcia masovej kultúry, ktorá je pre vidiek príznačná, bude vytvárať podmienky a sociálnu klímu pre ďalšie rozširovanie tohto masmédia. V tomto smere sa dá predpokladať prudký nárast týchto prostriedkov vo vidieckych domácnostiach.

Materiálna vybavenosť domácnosti ovplyvňuje i rozsah a charakter domáceho hospodárstva. Domácnosti s dobrou vybavenosťou mali i značný podiel domáceho hospodárstva. Lepšia vybavenosť týchto domácností vyplývala nielen z dodatočného príjmu, ale i z toho, že pre efektívnu činnosť domáceho hospodárstva je vlastníctvo týchto predmetov

nevyhnutné a nutné. Napríklad zo žien, ktoré uviedli, že ich domácnosť vlastní mrazničku, 86,0 % malo záhradu, záhumienok, tri štvrtiny (74,5 %) chovalo drobné hospodárske zvieratá atď. Mraznička sa stáva na vidieku, ktorý má značný podiel potravinového samozásobenia, nutnou súčasťou materiálneho vybavenia domácnosti. Podobne zo žien, ktoré uviedli, že ich domácnosť vlastnila osobný automobil, až 84,6 % súčasne vlastnilo záhradu. Osobný automobil tu pôsobí silne účelovo, pretože napomáha efektívnemu využívaniu tohto typu domáceho hospodárstva.

Viac ako jedná tretina žien uviedla, že zatiaľ nie je rozhodnutá, ako naloží so svojimi úsporami. Prejavuje sa u nich tradičná šetrnosť a úspornosť, ktorá je príznačná pre vidiecke obyvateľstvo. Tento charakterový rys bol zakorenený u poľnohospodárskeho obyvateľstva už v minulosti, kedy pracovníci v poľnohospodárstve boli závislí na značne rizikových výsledkoch svojho hospodárenia, ktoré bolo odvislé od poveternostných podmienok a určitá rezerva nutná k preklenutiu tohto dočasného nedostatku bola naprosto nevyhnutná. Okrem toho úspory u poľnohospodárskeho obyvateľstva značne súvisia i s investične náročnými akciami, ktoré dlhodobo plánujú (napr. riešenie bytovej situácie, nákup finančne náročných predmetov atď.), a snahou určitej časti obyvateľstva zabezpečiť si dostatok prostriedkov na dôchodkové obdobie a starobu.

Každá piata respondentka chcela použiť úspory na doplnenie vlastnej domácnosti, tzn., že vybavenosť domácností predmetmi dlhodobej spotreby má značnú perspektívu. Značná časť žien sa orientovala na riešenie svojho bytového problému (opravu, stavbu, resp. kúpu rodinného domu uviedlo 20,0 % respondentiek). Orientácia na deti sa prejavila u 17,3 % žien. Relatívne malá skupina žien sa orientovala na kúpu auta (4,6 %).

U nevyučených žien sa prejavila výrazná orientácia na deti, s rastom vzdelania tento faktor ustupoval do úzadia (napr. len 2,2 % žien s vysokoškolským vzdelaním uviedlo, že svoje úspory chce zamerať na materiálne zabezpečenie svojich detí). S rastom vzdelania žien sa rozširuje i spektrum možností využitia rodinných úspor.

Je zaujímavé, že ženy, ktoré venovali najviac času domácejmu hospodárstvu, najčastejšie udávali, že nie sú rozhodnuté o užití svojich úspor, tzn., že cieľovosť v užití výsledkov tejto práce u nich chýba.

ZÁVER

Súčasná vysoká zamestnanosť žien determinuje i ich životný spôsob a životné podmienky. Žena pracujúca v poľnohospodárstve, ktorá väčšinou býva na vidieku, má výrazné sťažené možnosti hľadania optimálnych pracovných príležitostí. Vysoký podiel domáceho hospodárstva, ktorý je symptomatický pre tieto ženy, negatívne ovplyvňuje ich osobnostný rozvoj a výchovu detí. V domácom hospodárstve sa najviac aktivizujú ženy s nižším kvalifikačným potenciálom, ktoré týmto spôsobom kompenzujú nielen svoje kvalifikačné nedostatky, ale i nižšie pracovné zárobky. Po splnení všetkých povinností v pracovnej a mimopracovnej oblasti prevládajú u nich pasívne formy trávenia voľného času. Pragmatická orientácia na „brutálny materializmus“ ničí v týchto ženách kultúrne a humanistické vzory chovania a alternatívne životné štýly.

Na druhej strane však nemôžeme hodnotiť túto situáciu len pesimisticky a prepadať defetistickým náladám. Väčšina týchto žien pri vysokej pracovnej zaťaženosť na domácom hospodárstve si takto nielen zvyšuje životnú úroveň, ale prejavuje sa u nich vysoká motivácia k práci, jeden spôsob (aj keď jednostranný) seberealizácie, zmysluplnosť práce, neodcudzený vlastnícky vzťah a pod.

Otázka zamestnanosti žien v poľnohospodárstve ako sociálny problém sa v trhovom mechanizme zrejme ešte viac vyhrotí. Preto bude nutné tieto potenciálne problémy nielen v predstihu identifikovať, ale i výskumne verifikovať a prakticky riešiť.

Literatura

- BAKŠA, J.: Uplatnenie žien v socialistickom poľnohospodárstve. Bratislava, ÚV SZŽ 1989.
BUCHTA, S.: Pracovné a životné podmienky žien v poľnohospodárstve. [Záverečná správa.] Bratislava, VÚEPP 1990.
MAJEROVÁ, V.: Pracovní podmínky žen v socialistickém zemědělství. Zeměd. Ekon., 35, 1989, č. 7.
Zamestnaná žena vo svetle výskumu. Bratislava, ÚV SZŽ 1988.

Došlo 12. 2. 1990

БУХТА, С. (Научно-исследовательский институт экономики сельского хозяйства и продовольствия): *Условия жизни женщин занятых в сельском хозяйстве*. Sociol. Zeměd., 26, 1990 (1): 23-31.

Результаты эмпирических наблюдений, проведенных во второй половине 1989 года показали, что женщины, работающие в сельском хозяйстве, неудовлетворены уровнем социальной инфраструктуры в сельской местности. Однако была установлена относительно значительная их привязанность к месту жительства. Почти каждая женщина в сельском хозяйстве была включена в определенную форму домашнего хозяйства. Занятость этих женщин в домашнем хозяйстве и семье весьма высока, поэтому после изнуряющей дневной работы они однозначно предпочитают пассивные формы проведения свободного времени. Бытовые условия в значительной степени упрощали их труд, поэтому материальное благоустройство домов и квартир определял объем и характер домашнего хозяйства.

условия жизни; домашнее хозяйство; бытовые условия; условия проведения свободного времени; материальное благоустройство домашних хозяйств; способ жизни

BUCHTA, S. (Economie Research Institute for Agriculture and Food): *Living conditions of women engaged in agriculture*. Sociol. Zeměd., 26, 1990 (1): 23-31.

According to the empirical investigation from the second half of 1989 the women engaged in agriculture were not satisfied with the social infrastructure of the country but in spite of this they were relatively strongly bound to their place of residence. Almost every woman in agriculture was engaged in some form of homestead activity. The work load in the household and family of these women was very high and after the exhausting whole-day's work the women explicitly preferred passive forms of spending their leisure. The households of these women were equipped purposefully with objects designed for making their work easier and the material equipment of the households determined the scope and character of the homestead activities.

living conditions; homestead activities; leisure time activities; material equipment of the household; way of life

BUCHTA, S. (Forschungsinstitut für die Ökonomik der Land- und Nahrungsgüterwirtschaft): *Die Lebensbedingungen der in der Landwirtschaft beschäftigten Frauen*. Sociol. Zeměd., 26, 1990 (1): 23-31.

Den Ergebnissen einer empirischen Untersuchung nach, die in der zweiten Hälfte 1989 durchgeführt worden ist, waren die Frauen in der Landwirtschaft unzufrieden mit der sozialen Infrastruktur des Dorfes. Dennoch aber war deren Bindung an den Wohnort relativ hoch. Fast jede Frau in der Landwirtschaft war einbezogen in eine bestimmte Form der Hauswirtschaft. Die arbeitsmäßige Einbeziehung im Haushalt und der Familie war bei diesen Frauen sehr hoch. Nach der erschöpfenden ganztägigen Arbeit zogen diese Frauen passive Formen der Freizeit-Verbringung vor. Die Haushalte dieser Frauen waren ausgestattet mit zweckmäßigen Gegenständen zur Erleichterung der Arbeit, und die materielle Ausstattung des Haushalts determinierte den Umfang und den Charakter der Hauswirtschaft.

Lebensbedingungen; Hauswirtschaft; gesell. Ausstattungsgrad; Aktivitäten in der Freizeit; materielle Haushaltsausstattung; Lebensweise

Adresa autora:

PhDr. Stanislav Buchta, CSc., Výskumný ústav ekonomiky poľnohospodárstva a potravinárstva, Trenčianska 55, 824 80 Bratislava
